

LATVIJAS UNIVERSITĀTES ASOCIĒTAIS PROFESORS, LATVIJAS
UNIVERSITĀTES FILOZOFIJAS UN SOCIOLOĢIJAS INSTITŪTA
VADOŠAIS PĒTNIEKS, DR. HIST.

ALEKSANDRS GAVRIĻINS

15.07.1953–20.06.2019

Šovasar mūžībā devies Aleksandrs Gavriļins — vēsturnieks, viens no retajiem speciālistiem Latvijas Pareizticīgo baznīcas vēstures un sakrālā mantojuma jomā, Latvijas Universitātes asociētais profesors, docētājs, kurš gandrīz 30 gadu garumā dalījās savās zināšanās, atklājumos un spriedumos ar studentiem, kolēģiem un visiem tiem, kuri bija gatavi klausīties viņa vienmēr emocionālās, bet reizē lieliski strukturētās, saturiski daudzslāņainās lekcijas un pārdomātos referātus, kas iedvesmoja gan ar plašu citēto un analizēto avotu klāstu, gan ar īpašu runas izteiksmīgumu.

Aleksandrs Gavriļins dzimis Rīgā, 1970. gadā absolvējis Rīgas 10. vidusskolu, 1975. gadā — Latvijas Valsts Universitātes Vēstures un filozofijas (VFF) fakultāti, 1989. gadā savā *Alma Mater* noslēdza studijas aspirantūrā.

Viņa ieguldījums Latvijas intelektuālajā un akadēmiskajā dzīvē ir nenovērtējami liels.

Latvijā viņš ir pirmais un tikpat kā vienīgais, kurš jau 20. gadsimta 80. gados aizsāka profesionālos pētījumus pareizticības vēsturē Latvijā un Baltijas reģionā. Kopš 90. gadiem tieši pareizticīgo dzīve — draudžu vēsture, Latvijas garīdznieku biogrāfijas, reliģiskā izglītība, baznīcas juridiskais statuss un tās attiecības ar politisko varu, latviešu pareizticīgo pieredze, materiālais un nemateriālais mantojums bija A. Gavriļina pētniecisko interešu lokā.

Īpašu uzmanību pievēršot avotiem un līdz šim zinātniskajā aprītē neapzinātiem arhīva dokumentiem, līdzvērtīgi detalizēti viņš pētīja norises Rīgas eparhijā 19. gadsimtā (monogrāfijas *Očerki istoriji Rižskoi jeparhiji. 19. vek.* Rīga: Filokalijs, 1999; *Liutsinskoje (Ludzenskoje) blagohinije Polotsko-Vitebskoi jeparhiji vo vtoroi polovine XIX — načale XX veka.* Rīga: Filokalijs, 2004). Viņš pētīja arī pareizticīgo baznīcas stāvokli starpkaru periodā, Latvijas garīdznieku likteņus pēc Otrā

pasaulē kara (monogrāfija *Latvijskije pravoslavnije svjaščennoslužitelji na Amerikan-skom kontinente*. Moskva: Obščestvo ljubitelej cerkovnoi istoriji, 2012).

Reti kuram Latvijas vēsturniekam ir izdevies pievērst tik lielu uzmanību latviešu pareizticīgo biskapa Jāņa Garklāva dzīvēstāstam, uzrunājot plašu auditoriju krievu, angļu un latviešu valodā, turklāt ikreiz publikācijās papildinot izklāstu ar lasītājiem nozīmīgu vēsturiskā konteksta raksturojumu (*Pod pokrovom Tihvinskoj ikoni. Arhipastirskij putj Ioanna (Garklavsa)*. Sankt-Peterburg: Alaborg, Tihvin: Izdateljskaja služba Tihvinskogo monastirja, 2009; *Jānis (Garklāvs): pareizticīgais latvietis*. Rīga: LU FSI, 2015; *I Have Received Much More Than I Have Deserved. The Archpastoral Journey of Archbishop John (Garklavs)*. Lulu Enterprises, Inc. 2015). Monogrāfija par Jāni Garklāvu — skaisti izdota un papildināta ar daudzām fotogrāfijām — izraisīja interesi ļoti dažādās aprindās: pareizticīgo vidū, Letonikas pētniekos, Latvijas reliģijas vēsturniekos, studentos un žurnālistos.

Balstoties galvenokārt uz savu entuziasmu un vēsturnieka misijas apziņu, lielākoties arī par saviem līdzekļiem A. Gavriļins izdeva deviņus rakstu krājumus "*Pravoslavnije v Latviji. Istoričeskiye očerki*" ("Pareizticība Latvijā. Vēstures apcerējumi", 1993–2011), kuros publicēja savus, savu studentu un kolēģu vēsturnieku rakstus par dažādiem pareizticības aspektiem. Šie krājumi satur visnotaļ plaša tematiskā loka pētījumus, kas balstās galvenokārt uz arhīvu dokumentu analīzi. Visi minētie izdevumi sen ir kļuvuši par bibliogrāfisku retumu.

Kopš 2012. gada Aleksandrs Gavriļins turpināja savus pētījumus Latvijas Universitātes (LU) Filozofijas un socioloģijas institūta (FSI) paspārnē, dibināja žurnālu "*Pravoslavije v Baltijī*" ("Pareizticība Baltijā", 2013–2019, deviņi laidieni) un bija tā galvenais redaktors. Šis žurnāls ir vienīgais zinātniskais periodiskais izdevums Baltijas valstīs, kuram ir tik

liela iestrāde un kurš ir veltīts pareizticības vēstures un kultūras mantojuma akadēmiskai zinātniskai izpētei.

Pateicoties plašiem starptautiskiem zinātniskiem kontaktiem, A. Gavriļinam izdevās piesaistīt žurnālam reliģijas pētniekus, reliģijas sociologus un vēsturniekus gan no Latvijas, gan no Lietuvas, Igaunijas, Polijas, Vācijas, Krievijas un ASV. Nosakot redakcijas kolēģijas stratēģiju, viņš vienmēr uzsvera nepieciešamību publicēt intervijās pierakstīto aculiecinieku liecības un arhīva dokumentus ar zinātnisko komentāru, tādējādi pievērsot pētnieku un interesentu uzmanību analītiskajam darbam ar avotiem. Avotpētniecība ir bijusi tā joma, kurā profesors aktīvi darbojās kā docētājs un zinātnisko darbu vadītājs. Pēdējos gados viņš paspēja apkopot savu pieredzi un sagatavot sava ilggadīgā lekciju kursa tekstu versiju, kas ir ne tikai studiju metodisks līdzeklis, bet reizē atspoguļo paša autora pētnieciskā ceļa trajektoriju — neslēpjot iespējamus sānceļus un maldu takas (*Vēstures avotu pētniecība. Lekciju kurss*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017).

Tikpat konsekventi visa zinātnieka mūža garumā viņš nodarbojās ar kultūras mantojuma, it īpaši sakrālā mantojuma izpēti, izveidojot atbilstošu studiju specializāciju LU VFF. Studentu raksti par kultūras mantojuma saglabāšanas problēmām Latvijā tika izdoti divos krājumos (2008, 2013), un daudzi no autoriem izvēlējās saistīt savu profesionālo dzīvi ar muzeju un kultūras mantojuma pārvaldes nozari.

Latvijas Kultūras akadēmijā, pateicoties profesora iniciatīvai, tika īstenota bakalaura studiju programma "Krievu kultūra" (1994–2000), kurai bija svarīga loma ne tikai starpkultūru dialoga uzturēšanā, bet arī jaunās studentu paaudzes piesaistīšanā pētniecības jomai.

Aleksandru Gavriļinu Filozofijas un socioloģijas institūta kolēģi atceras kā asprātīgu un erudītu sarunu biedru, uzskatos stingru un pat ietiepīgu, bet reizē ļoti jutīgu un saprotošu

cilvēku. Profesora intonācijas — smalku balansēšanu starp retorisko patosu un ironiju, arī pašironiju — nav iespējams aizmirst, līdzīgi kā viņa acu skatienu — pētošu, ar viltībuņu acu kaktiņos.

Nebūs pārspilējums teikt, ka vairākām studentu paaudzēm viņš tiešām bija ne tikai no sirds cienīts docētājs, bet arī skolotājs, kurš savos audzēkņos prata saskatīt spējas attīstīt pētnieciskās intereses un arī atbalstīt studijās un dzīvē. Šajos gados profesora A. Gavriļina studenti paši nonāca docētāju, skolotāju, pētnieku, amatpersonu statusā, un lielākā daļa saglabāja uzticību viņa koptajai akadēmiskajai draudzībai: viņš vienmēr rūpējās par to, lai viņa studenti atbalstītu cits citu, izpalīdzētu, nevis sacenstos savā starpā.

Par spīti smagajai slimībai profesors līdz pēdējām dzīves dienām sarakstījās ar kolē-

ģiem, turpināja strādāt pie kārtējā žurnāla numura, dalījās domās par aktuāliem notikumiem. Viņa klātbūtne vienmēr bija jūtama, un kolēģiem bija drošības sajūta, ka jebkurā laikā var uzrakstīt jautājumu zinātniekam, kurš noteikti atbildēs. Bija pārliecība, ka iespējams allaž vērsties pie viņa un pārbaudīt savas hipotēzes diskusijā ar profesionāli, kura erudīcija un pieredze daudzkārt plašāka par šauras specializācijas robežām, un vienkārši vēstules noslēgumā ieraudzīt “vecajā” epistolārajā tradīcijā pieņemto parakstu — “Jūsu A.V.G.”. Tagad šim parakstam var pievienot tikai pateicību par ilggadējo būšanu līdzās un skumjas par zaudēto iespēju sarunāties šai saulē.

Lai Dieva miers un mūžīga piemiņa.

LU FSI kolēģu vārdā

Nadežda Pazuhina

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS ĀRZEMJU LOCEKLIS,
PROFESORS, *PHD*, *DR. SC.*

RADEGASTS PAROLEKS

01.12.1920–15.09.2019

Šī gada 15. septembrī mūžībā devies profesors *PhDr.*, *DrSc.* Radegasts Paroleks — čehu literatūrzinātnieks, krievu un baltu tautu literatūras popularizētājs, latviešu un lietuviešu literatūras tulkotājs, čehu literārās baltistikas studiju dibinātājs. Piecdesmit sava mūža gadus (1952–2002) viņš bijis docētājs un pētnieks Prāgas Kārļa universitātes Filozofijas fakultātē.

Radegasta Paroleka māte bija latviete Dagmāra Salmiņa. Kaut gan viņa nomira, kad Radegasts vēl bija mazs, tieši mātes piemiņa rosināja viņu pievērsties latviešu valodai un literatūrai. Kopš 20. gadsimta 60. gadiem R. Paroleks sāka sistemātiski nodarboties ne tikai ar latviešu, bet arī ar lietuviešu un igauņu literatūru. 1989.–1990. gadā profesoram radās iespēja Prāgas Kārļa universitātes Filozofijas fakultātē izveidot baltistikas specialitāti. Pašlaik to ir absolvējuši vairāki desmiti čehu.

Pirmais lielais R. Paroleka darbs par Baltijas tautu literatūru bija “Baltijas literatūras salīdzinošā apcere” (čehiski publicēta 1978., latviski — 1985. gadā). Lietuviešu un latviešu literatūras vēsturi viņš vēlāk papildinājis un publicējis kā divas patstāvīgas monogrāfijas 1996. un 2000. gadā. Citi zinātniskie apcerējumi par Baltijas valstu literatūru ir apkopoti krājumā “Baltijas literatūru zelta fonds” (2006).

R. Paroleks daudz tulkojis, īpaši latviešu klasisko dzeju. 20. gs. 80. gados viņš izdevis Raiņa dzejas un K. Skalbes pasaku izlasi, A. Pumpura eposu “Lāčplēsis” un latviešu dzejnieču mīlas lirikas izlasi “Mīlestības krāšņie koki”. 20. gadsimta 90. gados un mūsu gadsimta sākumā R. Paroleks čehiski tulkojis

latviešu un lietuviešu antoloģiju “Dailes lokā”, kā arī latviešu 19. un 20. gadsimta dzejas antoloģiju “Dvēseļu mežs”.

Savā garajā un bagātajā mūžā piedzīvoto profesors R. Paroleks ir aprakstījis atmiņās, kuras piecos sējumos ar nosaukumu “Nežēlīgais un skaistais divdesmitais gadsimts” 2013. gadā izdeva Čehijas Zinātņu akadēmijas izdevniecība.

Par devumu baltistikas, it īpaši Letonistikas jomā, R. Paroleks ir saņēmis vairākus augstus apbalvojumus. Viņš bija Triju

Zvaigžņu ordeņa un Lietuvas Dižkunigaiša Ģedimīna ordeņa kavalieris, Latvijas Universitātes goda doktors un Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju loceklis.

Kolēģiem un profesora bijušajiem studentiem Radegasts Paroleks paliks atmiņā ne

tikai kā ļoti erudīts savas specialitātes entuziasts, bet arī kā laipns un izpalīdzīgs cilvēks. Viņa vārds ir ierakstīts pasaules baltistikas vēsturē.

Mgr. **Pavels Štolls**, Ph.D.

*Co sním já stařec radit zelenému mládí?
Jak nezklamat se v životě, jenž pádí?
Jak čelit závisi a nenáisti hadí?
Jak všeho dosáhnout a nedat štěstí v sázku!
Na to znám lék jen jediný – jen lásku!
R. P.*

*S hlubokým zármutkem oznamujeme všem příbuzným, přátelům a známým,
že navždy odešel náš milovaný tatínek, dědeček a pradědeček,*

pan

univ. prof. Radegast Parolek, DrSc.

zakladatel české baltistiky a překladatel poezie baltských národů

Odešel v neděli 15. září 2019 ve věku nedožitých 99 let.

*Poslední rozloučení s našim drahým zesnulým bude v úterý 24. září 2019
v 11.20 hodin v malé obřadní síni krematoria v Praze-Strašnicích.*

140 00 Praha 4-Michle, Mendíků 1396/9

Iménem rodiny.

*Olga a Aleš Zápotockých
dcera s manželem*

*Ludmila a Vladimír
Beránkovi
dcera s manželem*

*Světlana Navarová
dcera*

*Markéta, Andrea, Jana, Natálie, Pavla
vnoučky*

*Marie
pravnučka*

Za projevenou soustrast upřímně děkujeme.

Pohřební ústav hl. m. Prahy, Oblouková 25, Praha 10-Vrsovice, tel.: 271721405, 271721405

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS ĪSTENĀIS LOCEKLIS,
PRŪFESORS, DR.HABIL. OEC.

EDVĪNS VANAGS

12.07.1938–24.09.2019

Tā bija otrā rudens diena, kad Latvijas Zinātņu akadēmija (LZA) saņēma sāpīgu sēru vēsti: pēc ļoti ilgas un grūtas slimības mūžībā devies tās īstenais loceklis, *Dr. habil. oec.*, prof. Edvīns Vanags.

Edvīns dzimis 1938. gada 12. jūlijā Daugavpilī. Studējis Latvijas Valsts Universitātē ekonomiku. Ekonomikas fakultāti beidzis 1961. gadā. Kā jaunais speciālists viņš sāk ekonomista darbu LPSR Centrālajā statistikas pārvaldē. Tur strādājot gandrīz desmit gadus (1961–1970), Edvīns pamazām kļūst par statistiķi. Tur viņam rodas arī interese par zinātnisko darbu. Lai īstenotu savas intereses, Edvīns 1970. gadā pārnāk uz PSRS CSP Statistikas zinātniskās pētniecības institūta Latvijas nodaļu. Sākumā viņš strādā par zinātnisko līdzstrādnieku, bet drīz jau par Reģionālās informācijas nodaļas vadītāju.

Izmantojot statistikas praksē gūto pieredzi, Edvīns ātri sagatavo un aizstāv savu pirmo disertāciju, 1973. gadā kļūstot par ekonomikas zinātņu kandidātu. Zinātnisko darbu institūtā savieno ar Latvijas Valsts universitātes (vēlāk — Latvijas Universitātes) docētāja pienākumiem. Tālākā izaugsme vairs nebija tik strauja. Pēc kādiem desmit gadiem viņš sagatavo un aizstāv savu lielo disertāciju un 1989. gadā iegūst tolaik ļoti prestižo ekonomikas zinātņu doktora grādu (vēlāk nostrificēts par habilitēto ekonomikas zinātņu doktoru). Tolaik no doktora grāda atlika tikai pāris soļi, lai kļūtu par profesoru. Edvīns profesora nosaukumu ieguva 1991. gadā. Kad Latvija atguva neatkarību, neatkarīgs kļuva arī Latvijas Statistikas institūts. Par tā direktoru ievēlēja Edvīnu Vanagu. Šo amatu viņš pildīja līdz liktenīgajai saslimšanai.

Edvīnam pārnākot uz Latvijas Statistikas institūtu (tolaik tam vēl bija vecais nosaukums), kļuvām darba biedri, kolēģi, vēlāk arī vienas tēmas līdzpildītāji, trīs grāmatu un vairāku desmitu rakstu līdzautori. Tādēļ pēc vecas tradīcijas joprojām viņu saukšu vienkārši par Edvīnu.

Edvīna personīgās zinātniskās intereses visu laiku ir saistījušās ar Latvijas pašvaldībām, to organizāciju, ekonomiku un statistiku. To apliecina viņa sarakstīto grāmatu nosaukumi. “Pašvaldību organizācija” (1995); “Valsts pārvaldes reformas Latvijā” (1995); “Pašvaldību organizācija un ekonomika” (1997); “Valsts pārvaldes reformas ārvalstīs un Latvijā” (2007). Par šīm un tām tuvām tēmām Edvīns ir sarakstījis patstāvīgi vai kopā ar līdzautoriem apmēram 40 grāmatu un

brošūru un vairāk nekā 350 zinātnisku un zinātniski praktisku rakstu.

Mana tieša zinātniska sadarbība ar Edvīnu sākās 1999.–2000. gada mijā. Nolēmām izstrādāt kvantitatīvu statistikas rādītāju, ar kura palīdzību varētu salīdzināt viena nosaukuma teritoriju (pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni) sociāli ekonomisko potenciālu un attīstības līmeni. Tāds rādītājs bija nepieciešams, lai pareizāk īstenotu valsts reģionālo politiku, izlīdzinātu straujo teritoriju noslāņošanu, pamatotāk sadalītu dažādus atbalsta fondus un vēl citiem mērķiem. Edvīnam par šo jautājumu bija iestrāde, bet nolēmām veidot pavisam jaunu rādītāju, nosaucot to par “Teritoriju attīstības indeksu”. Indeksa aprēķināšanai paredzējām izmantot dažas vienkāršas un viegli saprotamas matemātiskās statistikas metodes kombinācijā ar profesionāļu—ekspertu vērtējumiem. Kad metodika bija izveidota, to pārbaudījām, aprēķinot teritoriju attīstības indeksus visām Latvijas administratīvajām teritorijām, dalot tās divās grupās; rajonu un pilsētu grupā un pagastu un novadu grupā. Tika apstrādāti dati atsevišķi par katru 1999.–2002. gadu, dažos gadījumos arī par senākiem gadiem. Rezultāti apkopoti monogrāfijā “Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni. Vērtējumi, perspektīvas, vīzijas” (Rīga: Latvijas Statistikas institūts, Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2004, 539. lpp.). Otrais, papildinātais izdevums ar to pašu nosaukumu iznāca 2005. gadā (586 lpp.). Grāmatu sarakstīšanā piedalījās arī citi autori, rakstot par saskares tēmām. Dažus gadus vēlāk iznāca trešā monogrāfija “Mainoties saglabājies, dažādā Latvija” (Rīga: CSP, 2008, 318 lpp.) — ar nedaudz pilnveidotu metodiku un indeksiem par turpmākajiem gadiem.

Ne mazāk svarīgs uzdevums par indeksu aprēķināšanas metodikas izstrādi un pašu indeksu aprēķināšanu ik gadus visām Latvijas teritorijām bija šo metodiku un ar to iegūtos rezultātus aprakstīt saprotami un pārlicinoši, lai tos atzītu par derīgiem ne vien valdi-

ba, bet arī pašvaldību vadītāji pārlicinošā vairākumā iepriekš minēto valsts pārvaldes uzdevumu risināšanai. Tādēļ bez minētajām grāmatām tika publicēts desmitiem zinātniski lietišķu rakstu “Latvijas Vēstnesī” un citos izdevumos. Arī šo uzdevumu izdevās sasniegt. Aprēķinātos indeksus ik gadus apstiprināja Ministru kabinets (MK). Pati indeksu aprēķināšanas metodika plašāk aplūkota un apstiprināta 2009. gada 7. aprīļa MK noteikumos Nr. 319. “Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām”. Tajā ietvertas pat divas samērā vienkāršas matemātiskās statistikas formulas, kas šādos dokumentos ir retums.

Bet tas bija tik sen... Rakstot šo nekrologu, atvēru internetā šķirkli “Teritoriju attīstības indekss”. Izrādās, šo indeksu aprēķina un izmanto joprojām. Ar dažām izmaiņām, protams. Dzīve jau nestāv uz vietas. Bet pamati ir saglabāti. Latvijā nebūs daudz šādu ekonomistu—statistiku izstrāžu, kuras ir izgājušas ārpus publikācijām, un tās sekmīgi izmanto valsts pārvaldē, tās ir pārdzīvojušas vairākas ministru un valdību maiņas.

Kopā ar Edvīnu mēs meklējām arī ceļu uz Latvijas Zinātņu akadēmiju. Edvīns kļuva par LZA korespondētājlocekli 1993. gadā, bet par īsteno locekli — 1999. gadā.

Kā Latvijas Statistikas institūta direktors Edvīns bija ļoti demokrātisks un koleģiāls. Visi, kuriem bija kādas idejas, tika pacietīgi uzklausti un novērtēti. Neatceros nevienu gadījumu, kad kāds būtu atbrīvots no darba citādi kā pēc paša vēlēšanās. Bet tādas “pašu vēlēšanās” bija vairākas. Algas zinātnē mūsu apstākļos līdz šim nekad nav bijušas konkurēt spējīgas.

Domāju, ka visi, kas strādāja kopā ar Edvīnu vai vienkārši viņu pazina, pievienosies manam novēlējumam: viegla smiltis Edvīnam un ilgas, gaišas atmiņas par viņu mūsu prātos un sirdīs!

Sit tibi terra levis!

Olģerts Krastiņš

ATVADU VĀRDI LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS GODA LOCEKLEI

DŽEMMAI SKULMEI

20.09.1925–09.11.2019

Kopš 1992. gada, tātad kopš Trešās Atmodas laika, gleznotāja, sabiedriskā darbiniece, mākslas dzīves organizatore, politiķe, māte, izcili skaista sieviete Džemma Skulme bija “mūsējā” — ar akadēmiskās saimes vienbalsīgu balsojumu ievēlēja par Latvijas Zinātņu akadēmijas Goda locekli. Viņas apziņā šis apzīmējums bija saistīts ar godu kā personības sirdsapziņas un uzticamības mērauklu, un, saņemot šo nosaukumu, māksliniece jutās patiesi pagodināta, jo viņas veikums tika pielīdzināts akadēmiskiem

nopelniem. Pat, ja gleznotājas un mākslas dzīves vadlīniju veidotājas izcilajā mūžā akadēmiskums nebija saistīts ar kultūras procesu zinātnieku pētniecību, viņas bagātā dzīves pieredze, talants, intuīcija, cilvēku un mākslas pazišana piešķīra ikvienam viņas vērojumam, vārdam un atziņai akadēmisku svaru. Tādu mēs viņu mīlējam dzīvē, un arī Veļu laika iekrāsotā Džemmas Skulmes aiziešana bezgalībā neļauj mums runāt par mākslinieci pagātnes formā. Viņas sievišķībai bija ārkārtējs spožums, un viņas prātam

*Džemma Skulme un
Ojārs Spāriņis
Melngalvju namā
2004. gadā
Džemmas Skulmes
gleznu izstādē*

netrūka zinātnieka cienīga asuma. Viņa bija un paliek izcila personība Latvijas mākslā, Latvijas sabiedrībā, un paraugs mūsu visu dzīvei.

Mūsu pēdējās sarunas par mākslu notika 2019. gada vasarā, kad Džemma Skulme apņēmas uzrakstīt priekšvārdu grāmatai par gleznotāju Edgaru Vinteru. Savu solījumu viņa izpildīja, slīpējot domas par savas paaudzes oficiālās mākslas attieksmi pret Latvijas ainavas, klusās dabas un citu ar dzimtenes mīlestību piepildīto žanru kopējiem un visas paaudzes vārdā atvainojoties par pagājušā laika gadu desmitu laikā pieļauto nevērību un pārestībām. Atgriezies no slimnīcas, viņa uzrakstīja šādas patiesā laikmeta izjūtā balstītas rindas: "Toreiz, mainoties ideoloģijām, tiešā dabas vērojumā balstīta ainava

kļuva nevajadzīga un, pēc jauno ideologu sprieduma, tika atzīta kā izstādēm nederīga un pat laikabiedru un kolēģu nonievāta. Tas, protams, māksliniekam un viņa cienītājiem varētu bijis vissmagāk, vissāpīgāk. Bet gāja gadi, un laiks visu vērtē, un ieliek pūra lādē to, kas jāieliek".

Saglabājot un kopjot godīgumu kā dzīves un mākslas principu visaugstākajā pakāpē, Džemma Skulme ikvienam no mums ir atstājusi novēlējumu: "Mazas tautas liktenis ir svarīgs. Tas bieži ir citu rokās vai var būt citu rokās. Tālab jāslīpē un jāgodā tautas talants, tautas radītās vērtības jebkurā jomā." Dziļā cieņā, pateicībā un sērās kopā ar visu akadēmisko saimi —

Ojārs Spāritis

Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents

**LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS PREZIDENTS (1998–2004),
AKADĒMIĶIS, PROFESORS, DR. HABIL. CHEM., DR. H. C. HIST.**

JĀNIS STRADIŅŠ

10.12.1933–29.11.2019

Foto - Jānis Brencis

Skaidri apzināties, ka miris akadēmiķis Jānis Stradiņš — Mūsu inteliģences dvēsele, bet varam būt patiesi lepni, ka latviešiem bija, ir un vienmēr paliks piemiņā tik izcila personība kā viņš. Latvijas sabiedrībai akadēmiķis Jānis Stradiņš bija unikāls gan kā zinātnieks, gan kā Trešās atmodas jundītājs sabiedrības apziņā, kura devumu vērtēs nākamās paaudzes. Daudz ir izcilības epitetu, kas iederas blakus Jāņa Stradiņa vārdam un kas raksturo viņu kā zinātnieku, zinātnes un kultūras vēsturnieku un organizatoru,

rakstnieku, atmodas veicinātāju, sirsnīgu kolēģi un gādīgu ģimenes cilvēku.

J. Stradiņš bija apveltīts ar visas Stradiņu dzimtas atzītajām vērtībām — teicamu izglītību, kultūru, dziļu cilvēciskumu un nenogurstošām darba spējām. Uz savu darbību zinātņu kultūras vēstures pētniecībā J. Stradiņš nopietni atskatījās jau 2017. gadā. Tikai pētniecības tēmu virsraksti vien liecina par viņa aptvertā lauka bezgalīgo plašumu un dziļumu: ķīmijas vēsture un baltvāciešu devums zinātnē, Jelgava kā 18. un 19. gadsimtu

mijas zinātnes centrs, Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) un Rīgas Politehniskā institūta vēsture, Latvijas vēstures pētniecības metodoloģijas vispārējie principi, Latvijas pētniecisko institūtu tradīcijas, etīdes par Baltijas farmācijas vēsturi, profesora Paula Stradiņa arhīva saturs, latviešu zinātnieku izcilākie sasniegumi un Baltijas zinātnes starptautiskie kontakti, Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas darbība, Latvijas zinātnisko institūciju un augstskolu vēsture pēc 1991. gada, Rīgas problēma Latvijas vēsturē, reģionālie, konkrēti Sēlijas novada, pētījumi, letonistika un daudzas citas tēmas, kuru iestrādes ir rosinājušas citus Latvijas un Baltijas valstu pētniekus sekot Jāņa Stradiņa pēdās.

J. Stradiņš ir dzimis ķirurga Paula Stradiņa ģimenē. Savu pirmo izglītību viņš ieguva Rīgas pilsētas 35. pamatskolā, kam sekoja mācības Rīgas pilsētas 5. vidusskolā un Latvijas Valsts universitātes Ķīmijas fakultātē, kuru viņš absolvēja 1956. gadā. Akadēmiķa J. Stradiņa zinātniskā darbība jaunākā zinātniskā līdzstrādnieka statusā sākās jau tajā pašā 1956. gadā Zinātņu akadēmijas Eksperimentālās medicīnas institūta Furfurola sektorā, bet jau pavisam drīz viņš pieņēma piedāvājumu kļūt par jaundibināmā Organiskās sintēzes institūta (OSI) zinātnisko sekretāru. Tas netraucēja sākt pētījumus polarogrāfijā, kas 1960. gadā vainagojās ar zinātņu kandidāta disertācijas “Dažu organisko nitrosavienojumu polarogrāfija” aizstāvēšanu M. Lomonosova Maskavas Valsts universitātē, kas tolaik bija prestižākā augstākā mācību iestāde Padomju Savienībā. Organiskās sintēzes institūtā jaunais zinātnieks 1961. gadā izveidoja Fizikāli organiskās ķīmijas laboratoriju, kas viņa vadībā kļuva par institūta lepnumu un kuru J. Stradiņš vadīja līdz 2006. gadam. Tieši akadēmiķa J. Stradiņa cilvēciskais faktors — dziļā inteligence un diplomāta spējas ļāva viņam pulcināt ap sevi spējīgus cilvēkus un motivēt viņus darboties arvien jaunās spektroskopijas un citās fizikālās ķīmijas pētniecības jomās. 1968. gadā J. Stradiņš

aizstāvēja ķīmijas zinātņu doktora disertāciju “Aromātiskās un heteroaromātiskās rindas nitro- un karbonilsavienojumu polarogrāfija un to elektronstruktūra”, kura 1991. gadā tika nostrificēta kā habilitētā doktora disertācija. Vairāki simti zinātnisko publikāciju fizikālajā ķīmijā un zinātnes vēsturē, kā arī viņa pēdējo desmitgažu pētniecībā dominējošās publikācijas Latvijas vēsturē, kultūrā un zinātnes popularizēšanā caurvij akadēmiķa J. Stradiņa darbību. Akadēmiķa J. Stradiņa biobibliogrāfijas trešajā sējumā, kas izdots 2017. gadā, viņa kopējais publikāciju skaits apstājas pie skaitļa 5983.

Akadēmiķa J. Stradiņa atbalstīta, kodolmagnētiskās rezonanses spektroskopijas nozare profesora Edvarda Liepiņa vadībā attīstījās ļoti strauji un 1972. gadā vainagojās ar pirmo nozīmīgo zinātnisko atklājumu — palēninātas trīsvērtīgā slāpekļa inversijas iespējamības eksperimentālo apstiprinājumu. J. Stradiņš ir veicinājis tādu zinātnieku kā akadēmiķu Edvarda Liepiņa, Kristapa Jaudzema un Ērika Kupčes izaugsmi, visiem trijiem kļūstot par starptautiskas klases speciālistiem kodolmagnētiskās rezonanses jomā. Mūsdienās baudām profesora darba augļus. Organiskās sintēzes institūta Fizikāli organiskās ķīmijas laboratorija ir kļuvusi par vietu, kur dzimst jaunas idejas, aug jauni talanti un rodas jauni produkti. Akadēmiķis J. Stradiņš nebaidījās no konkurences, bet visiem spēkiem veicināja laboratorijas kolektīva sadarbību ar kolēģiem pasaulē. To pavadīja arī brīvas domas gars, intelektuāla un toleranta gaisotne, jo zinātnisko pētniecību laboratorijā veica dažādu tautību un uzskatu zinātnieki. Pēc profesora Stradiņa ielūguma laboratoriju apmeklēja gan jau apstiprinātie, gan vēl tikai topošie Nobela prēmijas laureāti, tādi kā N. Semjonovs, H. A. Hauptmans, Dž. Kārle, Dž. Polanji, K. Vitrihs un Ž. M. Lēns.

J. Stradiņa zinātnes organizatora talants izpaudās jau pēc 1975. gada, ieņemot žurnāla “Heterociklisko savienojumu ķīmija” galvenā redaktora vietu, kad viņšaulē aizgāja

akadēmiķis Solomons Hillers. Atzinību akadēmiķa zinātniskajai autoritātei apliecināja viņa ievēlēšana par Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas īsteno locekli jau 1973. gadā. Tai sekoja iesaistīšanās zinātnes organizatoriskajā darbā, sākot ar Ķīmijas un bioloģijas nodaļas akadēmiķa sekretāra vietnieka un LZA Viceprezidenta (1996–1998), līdz LZA Prezidenta (1998–2004) un Senāta priekšsēdētāja (kopš 2004) amatam. Tam visam paralēli — darbs zinātnes popularizēšanā, kultūrvēsturisku un enciklopēdisku rakstu krājumu sagatavošanā, sadarbība ar daudzu žurnālu un enciklopēdiju redakcijām.

Jau kopš 1972. gada J. Stradiņa interešu lokā arvien lielāku vietu ieņēma zinātnes un kultūras vēsture, kas profesoram palīdzēja izkopt vienu no savām lielākajām dāvanām — skaidru un ar humoru apveltītu, bet vienmēr precīzu, faktu zināšanā balstītu sava redzējuma izklāstu par visdažādākajām sociālajām, zinātnes un kultūras norisēm gan Latvijā, gan arī aiz tās robežām. Neskaitāmas publiskās uzstāšanās, raksti un grāmatas par šīm tēmām šobrīd veido Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma zelta fondu. Viņš būtībā arī pats kļuva par vienu no Trešās atmodas virzītājiem, nacionālās simbolikas atjaunošanas kustības lideriem, kurā iesaistījās gandrīz visi OSI Fizikāli organiskās ķīmijas laboratorijas darbinieki. J. Stradiņš bija dažādu Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma stiprināšanas, pieminekļu izveides, monētu izdošanas un pasākumu iniciēšanas iniciators un katalizators. Gluži likumsakarīgi bija tas, ka 1984. gadā akadēmiķis kļuva par Latvijas Rakstnieku savienības biedru, kopš 1987. gada aktīvi darbojās Latvijas Kultūras fondā un pelnīti kļuva par redzamāko Latvijas zinātniskās inteliģences pārstāvi.

Akadēmiķis J. Stradiņš ir saņēmis dažādus Latvijas apbalvojumus: II šķiras Triju Zvaigžņu ordeni (1995) un I šķiras Atzinības krustu (2008) un LZA apbalvojumus — LZA Lielo medaļu (1993) un LZA Gustava Vanaga balvu (1995). Par savu plašo un daudzpusīgo zinātnisko darbību viņš ir apbalvots ar Latvijas zinātnieku vārdos nosauktajām balvām — mikrobiologa Augusta Kirhenšteina medaļu (1982), ārsta Paula Stradiņa balvu (1983), ķīmiķa Paula Valdena medaļu (1988), ķīmiķa Solomona Hillera medaļu (1990), ķīmiķa Gustava Vanaga piemiņas medaļu (1991), koksnes ķīmiķa Arvida Kalniņa medaļu (1994), dabaszinātnieka Teodora Grothusa prēmiju (1994), farmaceita Dāvida Hieronīma Grindeļa medaļu (1995), ķīmiķes Lidiņas Liepiņas medaļu (2000) un farmakologa Osvalda Šmīdeberga medaļu (2005). Starptautiskā atzinība akadēmiķim J. Stradiņam ir atnesusi arī citu valstu apbalvojumus — Francijas Goda Leģiona ordeni (2001), Itālijas Nopelni ordeni (2004), Igaunijas Māras zemes krustu (2004), Lietuvas ordeni “Par nopelniem Lietuvas labā” (2011).

Tieši zinātnes un kultūras integrācija harmoniskā un viengabalainā personībā ir tā, kas profesoru un Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķi J. Stradiņu dara par Latvijas inteliģences dvēseli. Paturot piemiņā izcilo zinātnieku un mūsu kolēģi, glabāsim vienmēr tīru un gaišu Jāņa Stradiņa garīgo mantojumu.

Latvijas Zinātņu akadēmijas vārdā
akadēmiķis
Ojārs Spārītis,
Ivars Kalviņš,
Pēteris Trapencieris